

## 065 Plastic Art and Pure Plastic Art (Figurative Art and Non-Figurative Art)

### Vooraf

In juli 1937 verschijnt van Mondriaan een tekst in een Engels boek - *Circle: An International Survey of Constructive Art* - dat een aantal opstellen van schilders, beeldhouwers, architecten en ontwerpers bevat<sup>1</sup>. Ook zijn in *Circle* reproducties van werken van deze kunstenaars opgenomen. De redactie van *Circle* wordt gevormd door: Ben Nicholson<sup>2</sup>, Naum Gabo<sup>3</sup> en John Leslie Martin<sup>4</sup>.

Diverse kunstenaars zijn door de samenstellers van *Circle* uitgenodigd om een artikel te schrijven. Hun bijdragen zijn ondergebracht bij: 'I. Painting', 'II. Sculpture', 'III. Architecture', and 'IV. Art and Life'. Naast Mondriaan worden onder anderen uitgenodigd: Le Corbusier, Barbara Hepworth, Henry Moore, Marcel Breuer, Walter Gropius en László Moholy-Nagy.

In het redactievoorzwoord schrijven de redacteers: 'In starting this publication we have a dual purpose; firstly, to bring this work before the public, and secondly, to give to artists-painters, sculptors, architects and writers the means of expressing their views and of maintaining contact with each other.'<sup>5</sup>

Vermoedelijk heeft Ben Nicholson aan Mondriaan gevraagd om een artikel te schrijven voor *Circle*. Mondriaan schrijft het artikel in het Frans en de tekst wordt later in het Engels vertaald<sup>6</sup>. Door het ontbreken van een Frans origineel presenteren wij de Engelse vertaling.

### Bron

In Mondriaans nalatenschap<sup>7</sup> is geen Frans manuscript aanwezig van *Plastic Art and Pure Plastic Art*, de archiefmap '37' met als titel *Plastic Art and Pure Plastic Art* is leeg.

De enige bron die - naast de publicatie - achterhaald is, is een typoscript van een gedeelte van de Engelse vertaling. Dit typoscript bevindt in Leslie Martin's papers<sup>8</sup> en bestaat uit acht vellen licht geel of vergeeld typepapier<sup>9</sup>. Het typoscript bevat alleen het eerste gedeelte van *Plastic Art and Pure Plastic Art*. Op het typoscript heeft Mondriaan met potlood correcties aangebracht en dat betekent dat Mondriaan zich ook heeft bezig gehouden met de Engelse vertaling<sup>10</sup>. Een typoscript met het tweede gedeelte van *Plastic Art and Pure Plastic Art* is niet achterhaald.

De enige bron is de publicatie in het Engels van *Plastic Art and Pure Plastic Art* in *Circle: An International Survey of Constructive Art*<sup>11</sup>. Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of er redactionele wijzigingen zijn aangebracht in de tekst van Mondriaan. De schilder schrijft echter aan Leslie Martin: 'Voulez-vous dire aux traducteurs que je suis très content de la traduction.' Op grond hiervan kwalificeren de bron als geautoriseerd.

Een publicatie beschouwen we als voltooid.

### Basistekst en leestekst

Het oorspronkelijke Franse manuscript van *Plastic Art and Pure Plastic Art* is niet achterhaald en dat is de reden waarom hier de Engelse tekst wordt gepresenteerd. De Engelse vertaling is niet van de hand van Mondriaan, maar uit correspondentie blijkt dat hij regelmatig de Engelse vertaling heeft gelezen en gecorrigeerd.

Mondriaans bemoeienis met de vertaling zien we ook in het typoscript in Leslie Martin's papers dat duidelijk correcties van de schilder laat zien. Onderaan de eerste pagina van het typoscript schrijft Mondriaan: 'Sur la 9<sup>e</sup> ligne d'en bas, ma phrase n'était pas claire dans mon manuscrit. Est-ce que l'on

<sup>1</sup> Digital Appendix: Supplements 065-1 – Frontpage 'Circle'.

<sup>2</sup> Ben Nicholson (1894-1982), Engels kunstenaar.

<sup>3</sup> Naum Gabo (pseudoniem van Naum Pevsner) (1890-1977), Russisch-Amerikaans schilder, beeldhouwer en architect.

<sup>4</sup> Sir John Leslie Martin (1908-1999), Engels architect.

<sup>5</sup> Digital Appendix: Supplements 065-2 - Editorial.

<sup>6</sup> Als mogelijke vertalers worden in de literatuur genoemd: Ben Nicholson, Leslie Martin, Naum Gabo en Eric Roll.

<sup>7</sup> Holtzman Deposit: Box 2, Folder 37.

<sup>8</sup> Leslie Martin's papers concerning Circle, c. 1936-1938. Royal Institute of British Architects (RIBA), British Architectural Library Drawings & Archives Collections, V&A, London.

<sup>9</sup> Afmeting 27 x 20½ cm.

<sup>10</sup> Zie onze transcriptie van het typoscript: Digital Appendix: Supplements 065-3 'Plastic Art and Pure Plastic Art' (typoscript)

<sup>11</sup> *Circle: International Survey of Constructive Art*, 1937: 41-56.

puisse la changer comme j'ai fait? P.M.'. Martin heeft echter niets veranderd, want de zin in het typoscript is dezelfde als in de publicatie.

In de publicatie is er twijfel over het woordje 'not' in de zin: 'We are not at the turning-point of this culture [...]', gezien het verdere verloop van de zin, maar ook omdat in Mondriaans visie is er juist wel sprake van een ommekeer in de cultuur. Waarschijnlijk moet hier 'now' staan. In de leestekst hebben we dit met een noot aangegeven.

Het uitgangspunt voor de leestekst is de publicatie in *Circle*. Storende drukfouten zijn met noten aangegeven.

### Titel

In het typoscript in Leslie Martin's papers heeft Mondriaan de ondertitel doorgestreept en naast de hoofdtitel geschreven. De titel en de ondertitel moeten blijkbaar naast elkaar staan: 'Plastic Art and Pure Plastic Art: Non-figurative and Figurative Art'.

Bij het typoscript bevindt zich een vel papier<sup>12</sup> met twee aantekeningen van Mondriaan.

De bovenste aantekening gaat over de titel<sup>13</sup>: 'Pour exprimer que "Plastic Art" et "Figurative Art" sont la même chose, ainsi que "Pure Plastique Art" et "Non-figurative Art", je crois qu'il sera mieux de faire le titre dans une ligne, comme je l'ai indiqué sur la copie. On pourrait ainsi faire comme ça:

Plastic Art and Pure Plastic Art.

(Figurative Art and Non-figurative Art)'

En met potlood heeft Mondriaan er aan toegevoegd: 'choisissez ce que vous penser le mieux.'.

De samenstellers van *Circle* hebben voor het laatste voorstel van Mondriaan gekozen en het parallelisme begrepen tussen 'Plastic Art' - 'Figurative Art' en 'Pure Plastique Art' - 'Non-figurative Art'.

De titel van de publicatie in *Circle* is ook de titel van de leestekst: *Plastic Art and Pure Plastic Art (Figurative Art and Non-figurative Art)*.

### Datering en ondertekening

De tekst van Mondriaan is niet ondertekend en niet gedateerd. In *Circle* waarin *Plastic Art and Pure Plastic Art* is gepubliceerd, staat vermeld: 'First published in July 1937'. Omdat in dit corpus de Engelse vertaling wordt gepresenteerd, is de datering van de publicatie ook de datering van de gepresenteerde tekst: juli 1937<sup>14</sup>.

In de publicatie staat onder de titel vermeld: 'by Piet Mondrian'.

### Ontstaan en publicatie

De eerste opmerking over een artikel in een Engels tijdschrift maakt Mondriaan in een brief aan zijn Engelse collega Ben Nicholson (23 december 1935): 'Je voudrais vous parler aussi d'un article que je peux vous donner pour votre revue en Angleterre.'<sup>15</sup>

Na deze opmerking zwijgt Mondriaan in zijn brieven ruim acht maanden over een artikel in het tijdschrift van Ben Nicholson. Mogelijk heeft de verhuizing en de inrichting van zijn nieuwe atelier aan de Boulevard Raspail (maart 1936) hem zo veel tijd en inspanning gekost<sup>16</sup>, dat hij niet is toegekomen aan het artikel 'pour votre revue en Angleterre.'

Op 30 juli 1936 stuurt Mondriaan de vooraankondiging van *Circle: An International Survey of Constructive Art* naar Sal Slijper<sup>17</sup>: 'Beste Sal, hierbij een prospectus van 't Engelsche boek waarin mijn artikel en verschillende afbeeldingen. 't Is wel duur maar een prachtboek.'<sup>18</sup>

Als Mondriaan de titel van het boek ter ore komt, laat hij geschrokken aan Nicholson weten: 'Je ne comprend pas très bien ce titre 'Circle'; hij schrijft dit in een ongedateerde brief<sup>19</sup>.

In een volgende brief aan Nicholson - 25 augustus 1936 - vraagt Mondriaan hoeveel belang gehecht wordt aan de kwaliteit van het Frans van zijn artikel: 'Pourriez-vous me donner 15 jours pour faire l'article? Et voulez vous me faire savoir si cela sera imprimé en français ou en Anglais? Dans le dernier cas

<sup>12</sup> Geschreven op het zelfde papier als het typoscript(?) (afmeting: 20½ x 13½ cm).

<sup>13</sup> De onderste aantekening van het manuscript wordt verderop in deze toelichting besproken.

<sup>14</sup> Mondriaan woonde in juli 1937 in Parijs, 278 Boulevard Raspail.

<sup>15</sup> Brieven aan Ben Nicholson: RKD-MCP – 61.

<sup>16</sup> CRII: 163.

<sup>17</sup> Salomon B. Slijper (1884-1971), Nederlands makelaar en verzamelaar van Mondriaans werk.

<sup>18</sup> Brieven aan Slijper: RKD-MCP – 76-77.

<sup>19</sup> Waarschijnlijk medio 1936; benaderende datering aan de hand van de opmerking over Nicolette Gray in de brief.

j'enverrai l'article à vous non-corrigé, parce que cela sera assez compréhensible qu'il peut être traduit par ou chez vous ; autrement je dois le faire corriger ici.'

Pas op 4 september 1936 meldt Mondriaan aan Winifred Nicholson<sup>20</sup> dat hij druk bezig is met een artikel voor Ben Nicholson: 'Ce qui m'occupe maintenant surtout c'est l'article que je fais et dont Nicholson probablement déjà vous a parlé ou va parler. Parce qu'il y a haut de confusion dans le mouvement moderne je veux tâcher d'éclaircir un peu le contenu de l'art.'<sup>21</sup>

Drie weken later (24 september 1936) schrijft Mondriaan opnieuw aan Winifred Nicholson dat hij een artikel naar Ben Nicholson heeft gestuurd: 'Chère Winifred, Je vous remercie bien de votre lettre; je suis si en retard de répondre à cause l'article: c'était très difficile mais je crois que j'ai réussi. La première partie j'ai envoyé à Nicholson et j'aurai bientôt sa réponse. Dommage que vous n'êtes pas la pour la traduction. Il m'intéressera beaucoup ce que vous en trouvez, plus tard quand ce sera paru. [...] Quand j'aurai fini vos tableaux je recommencerais la deuxième partie de l'article. Maintenant on peut commencer la traduction en anglais.'

Op 5 oktober 1936 vraagt Mondriaan aan Ben om eerlijk te zijn over zijn artikel, omdat hij bang is dat het niet geplaatst wordt: 'Quoiqu'il en soit, vous pouvez publier mon article si cela n'est pas trop exclusif à votre opinion, ce que maintenant, je pense. Dites le moi franchement et ne faites pas comme Axis qui n'a pas voulu placer l'article traduit. Dites moi aussi si je vous enverrai la deuxième partie, 15 pages environ; justement contre tous ces tendances sentimentales qui sont dans l'œuvre de Miro, de Kandinsky etc.'

De Engelse kunstenaar geeft blijkbaar ten antwoord dat hij tevreden is, want Mondriaan schrijft op 8 oktober 1936: 'Je suis très content que vous trois trouvent mon article bien; la deuxième partie le renforce énormément et ne sera beaucoup plus long; environ 15 pag. C'est un grand travail pour vous de le traduer. Si quelque chose n'est pas clair, écrivez le moi. Je ne peux travailler (copier en net) à la deuxième partie que le soir, le jour je dois achever quelques peintures. Mais dans une bonne semaine je peux vous l'envoyer. À la fin de ce mois je vous enverrai les nouvelles photos. Placer moins de mes photos, car l'article est beaucoup plus utile. Expressément je ne trait pas dans l'article sur le Neo-Plasticisme ou Constructivisme: mais tout est compri dans le mot, non-figuratif ou purement abstrait. C'est de cela qu'il s'agit n'est pas?'

Een maand later - op 5 november 1936 - deelt de schilder Winifred mee, dat hij het tweede deel naar Ben heeft gestuurd: 'Juste quand votre lettre venait, j'avait expédié à Nicholson la deuxième partie de l'article. Je suis content que vous me dites que Nicholson l'aimait. Il me l'a écrit aussi. Moi aussi je crois que j'ai bien mis de l'ordre dans le chaos des tendances! [...] J'espère que la traduction sera aussi bien que le votre l'année passée, en dépit des remarques de miss Evans! Il y a quelques mois j'ai demandé de me le renvoyer et maintenant il est chez moi. Mais le nouveau article est plus direct et actuel.'

Op 30 november 1936 informeert Mondriaan Nicholson over het tweede gedeelte: 'Je serais très content de savoir ce que vous pensez du 2<sup>e</sup> partie de l'article, mais ne dérangez vous pas de m'écrire de nouveau.'

Uit deze laatste brieven blijkt dat de Franse tekst van *Plastic Art and Pure Plastic Art* begin november 1936 is voltooid. Daarna wordt het artikel vertaald in het Engels. Volgens Sophie Bowness<sup>22</sup> zou de tekst vertaald zijn door Eric Roll<sup>23</sup> en John Leslie Martin<sup>24</sup>. Volgens Joop Joosten<sup>25</sup> zou alleen Eric Roll de vertaler zijn. Mondriaans brieven doen ons echter begrijpen dat Ben Nicholson de tekst heeft vertaald; in zijn brief van 8 oktober 1936 aan Nicholson zegt hij bijvoorbeeld: 'C'est un grand travail pour vous de le traduer.'<sup>26</sup> Leslie Martin wordt door Mondriaan nergens als vertaler genoemd en de naam Eric Roll komt helemaal niet voor in zijn brieven. In het nu volgende afschrift van een brief aan Mondriaan van de secretaresse van *Circle* wordt weer gesproken over 'the translators'. Sadie Speight<sup>27</sup> heeft een

<sup>20</sup> Winifred Nicholson (1893-1981), Engels kunstenaar (eerste echtgenote van Ben Nicholson); hielp Mondriaan met zijn Engelse teksten.

<sup>21</sup> Brieven aan Winifred Nicholson: RKD-MCP – 62.

<sup>22</sup> S. Bowness. 'Mondrian in London: Letters to Ben Nicholson and Barbara Hepworth'. In: *The Burlington Magazine* 132 (1990): 783.

<sup>23</sup> Het Franse manuscript bevindt zich niet in het persoonlijke archief van Eric Roll; dit is aan ons medegegeeld door mevr. Jo Roll, één van zijn dochters.

<sup>24</sup> Ook in het archief van John Leslie Martin (RIBA, Londen) is het originele Franse manuscript van Mondriaan niet aanwezig.

<sup>25</sup> CRII: 165.

<sup>26</sup> In het archief van Ben Nicholson (Tate Archive, Londen) is ook geen origineel manuscript gevonden.

<sup>27</sup> Sadie Speight (1906-1992), echtgenote van de architect Leslie Martin en secretaresse voor de kunstenaarsgroep *Circle*.

afschrift bewaard van de brief aan Mondriaan (15 november 1936)<sup>28</sup>: ‘Dear M. Mondrian. I am enclosing with this letter a copy of the translation of the first part of your article. The translators ask me to say that they have tried so keep the rhythm of your sentences but that this has been difficult to render in English, especially in the first few pages. Will you please make any suggestions and corrections which you may think necessary and they will, of course, be only to glad[?] to incorporate them. J.L. Martin, my husband, wishes me to convey to you his very best thanks for the time and trouble that you have taken in writing this most important essay for the Review, and sends you all good wishes. Yours sincerely Sadie Speight.’

Op 22 november 1936 schrijft Mondriaan terug: ‘Chère Madame, Je vous remercie bien de l’envoi de la copie. Voulez-vous dire aux traducteurs que je suis très content de la traduction. Sur les premières pages il y a quelques phrases que j’ai tâchées de corriger comme contenu, mais mon anglais est très pauvre. J’espère donc que les traducteurs peuvent comprendre ce que je veux dire et encore, si nécessaire, corriger mes corrections. Quand vous m’enverrez la deuxième partie, voulez-vous me renvoyer en même temps un copie en français, parce que je n’en ai qu’un brouillon difficile à déchiffrer. [...] J’apprécie que vous et votre mari sont content de mon article et je vous salue sincèrement. Piet Mondrian’.

De correspondentie tussen Speight en Mondriaan zet zich voort op 15 december 1936: ‘Dear M. Mondrian, [...] The translation of the second part of your article is not yet finished, but we hope to be able to send it to you at the end of this week, together with the original manuscript and the corrected first part.’

De volgende brief van Mondriaan over *Plastic Art and Pure Plastic Art* is niet gericht aan Sadie Speight, maar aan haar man John Leslie Martin (22 december 1936): ‘Cher Monsieur Martin, Il y a quelques jours j’ai eu le plaisir de recevoir votre lettre du 15<sup>e</sup> et maintenant je reçois votre envoi par la poste. C’est très aimable de vous de m’avoir envoyé plus que j’avais proposé dans ma lettre à Nicholson. Je vous en remercie infiniment. Je serai très content de recevoir la traduction aussitôt qu’elle soit faite et je vous la retournerai dans quelques jours.’

Blijkbaar heeft Ben Nicholson aan Mondriaan geschreven dat een bepaalde zin onduidelijk is, want Mondriaan antwoordt (6 januari 1937): ‘Cher Nicholson, J’étais très content de recevoir votre lettre ce matin et d’apprendre que vous tous approuvent l’article entier. Placé ensemble il ne perdra rien de sa force. Vous avez raison que cette phrase est un peu obscure, et dès ce matin j’ai essayé de trouver une solution. Changé comme ci-jointe, je crois que l’on peut saisir l’idée. D’abord j’avais cru que l’on pourrait supprimer la phrase telle qu’elle était, mais après il me semble que justement en vue l’idée constructive, il sera mieux de dire la même chose mais un peu plus clairement. C’est un peu plus long, mais je crois cela est indispensable. Si vous trois être d’accord sur cela, vous pouvez le traduire et m’envoyer de sorte[?] que je l’insère dans la copie. Si vous voulez changer quelque chose à ce que j’ai dit, faites le en même temps après je vous dirai si ça va dans ma pensée. Je crois, sans la perspective future que j’indique très court, le but de l’art constructiviste n’est pas défendu, n’est ce pas? L’année prochaine je veux bien, si vous voulez, expliquer dans un autre article comment je me pense la réalité nouvelle qui n’est, pour la partie plastique, que de “l’architecture complète”, n’est-ce-pas? [...] Je suis très heureux que vous trouvez l’anglais dans lequel mon article est traduit si bien; moi je n’en peux juger comme vous mais moi aussi j’avais l’idée que c’était très bien traduit!’

In Leslie Martin’s papers bevindt zich een manuscript met twee aantekeningen. De eerste aantekening gaat over de titel<sup>29</sup>; de tweede is een uitleg over bepaalde begrippen. Deze luidt:

‘Pour exprimer la différence des mots “penchant” et “tendance”, j’avais dû mettre dans mon manuscrit peut-être “penchants humains”. Cela est plus clair, je crois. Pour cela je vous propose de mettre pour penchants “human inclinations”. Avec le mot “tendance” je veux dire “expression d’art[?]”. Je crois “tendencies” est assez clair pour cela et ce mot peut donc servir partout où je vise l’expression d’art.’

Andere manuscripten zijn niet gevonden in het Leslie Martin archief.

Op 7 januari 1937<sup>30</sup> schrijft Mondriaan aan (vermoedelijk) Naum Gabo onder andere dat hij een zin verandert om voor Ben Nicholson het vertalen gemakkelijker te maken en een andere zin verandert om bepaalde architecten niet voor het hoofd te stoten: ‘Cher Ami, Merci bien de votre lettre et la copie que je viens de recevoir. Je suis très content que vous aussi approuvez l’article. A propos le dernier passage

<sup>28</sup> Vindplaats correspondentie tussen Mondriaan en Martin/Speight: Royal Institute of British Architects (RIBA), V&A, London. British Architectural Library Drawings & Archives Collections: Leslie Martin’s papers concerning Circle, c. 1936-1938.

<sup>29</sup> Deze aantekening is reeds aangegeven bij de paragraaf ‘titel’ van deze toelichting.

<sup>30</sup> Mondriaan zich vergist in het jaartal; hij heeft ‘1936’ geschreven. Op grond van de inhoud van de brief aan Leslie Martin (9 januari 1937) en de inhoud van deze brief, kan het niet anders dan dat het jaartal van de brief aan Naum Gabo ‘1937’ moet zijn.

j'ai déjà répondu hier à Nicholson et lui envoyé un changement qui, j'espère, n'est pas nuisible et exprime quand-même ce que je trouve nécessaire à dire. La phrase sur pag.16 que je copie sur la feuille incluse, c'est vrai, elle pourrait toucher certains architectes. La première partie, ça va, n'est ce pas mais la suite j'ai biffés et remplacés par une autre phrase en français que vous et Nicholson facilement peuvent traduire, soumettre à l'avis de Mr. Mar[t]in et m'envoyer avec vos observations. Moi je crois qu'il est nécessaire de la dire tel que je l'ai changé maintenant, mais si vous trois penser qu'il vaut mieux de supprimer tout cela, je ne m'y opposerai pas. Demain je commencerai d'étudier la copie que j'ai reçue ce soir. J'attendrai de la vous renvoyer jusqu'à ce que vous ou Nicholson me répondre sur cette question de changement de phrases. Ecrivez-moi en même temps à qui je dois renvoyer la copie: le plus simple est peut-être à Mr. Mar[t]in. J'attends encore de lui la copie de la première partie après les petits changements que j'ai faits là dedans. Merci bien de vos bons vœux et la même à vous deux de Mondrian.'

Aan het echtpaar Leslie Martin schrijft Mondriaan dat hij - op een paar kleine dingen na - tevreden is over de vertaling (9 januari 1937): 'Cher Monsieur et Madame, J'ai reçu de Gabo la traduction deuxième partie article et je trouve qu'elle est très bien; je vous remercie de vos bons soins. Je l'ai étudié et trouvé presque rien qui n'étais dans mon idée. Seulement à la page 2 il y a une phrase un peu autrement conçue. Quant aux observations que vous trois ont faites, j'ai tâché de m'exprimer autrement. J'ai envoyé la dernière phrase à Nicholson et celle de pag.16 à Gabo parce qu'ils m'avaient écrit, Nicholson sur l'une, Gabo sur l'autre. Moi je crois qu'il est utile (pour comprendre l'art réellement constructif) que quelque chose est dit sur la collaboration future de la sculpture et de la peinture avec l'architecture et cela peut sans critiquer celle-ci. Nicholson et Gabo vont vous envoyer ou donner ces phrases et me les retourner avec votre avis. J'ai demandé à Gabo à qui je dois renvoyer la copie, mais c'est peut-être mieux que j'attends avec cela jusqu'à ce que j'aurais l'avis de vous trois sur les phrases changés. J'aimerais bien revoir une fois la traduction 1<sup>e</sup> partie, après les petits changements que j'ai proposés. Voulez-vous en même temps m'envoyer ma copie en français de la deuxième partie? Celle de la première j'ai reçu. Mes sentiments dévoués Piet Mondrian. J'ai écrit à Nicholson et Gabo que, dans le cas vous trois étés d'avis contraire que je veux bien supprimer ces phrases changées.'

Mondriaan wil heel graag zijn Franse manuscript terug, maar krijgt geen reactie van Ben Nicholson, en Naum Gabo en hij schrijft aan het echtpaar Leslie Martin (18 januari 1937): 'Cher Monsieur et Madame, Parce que je n'ai pas encore une réponse de Nicholson et de Gabo, je crois mieux de vous envoyer la copie que Gabo m'a envoyée, il y a plus d'une semaine. J'espère qu'ils ne sont pas grippés et d'apprendre bientôt ce qu'ils trouvent de mes phrases changées dont je vous ai parlé dans ma lettre précédente. Pouviez-vous m'envoyer, entre temps, la copie de la 1<sup>e</sup> partie après les petits changements que j'ai proposé? Meilleurs salutations de Piet Mondrian.'

Mondriaan vraagt zich af of Ben Nicholson ziek is, omdat hij niet reageert op zijn brief van 6 januari 1937. Op een briefkaart aan Nicholson (21 januari 1937) schrijft Mondriaan: 'Mon cher Nicholson, j'espère que vous ou un des vôtres ne sont pas grippés car j'attend toujours votre réponse sans les phrases changées de l'article. Peut-être vous devez correspondu avec Mr. Mar[t]in; Gabos est à Londres je crois. Il m'a pas répondu non plus. J'ai donc expédié à Mr. Mar[t]in la 2<sup>e</sup> partie article que Gabos m'avait envoyée. Si le changement des phrases cause de la difficulté, supprimons les.'

Eindelijk reageert Ben Nicholson, want op 18 maart 1937 schrijft Mondriaan op een briefkaart: 'Cher Nicholson, merci bien de votre lettre. A propos du copyright c'est très bien; avec plaisir je vous l'accorde pour mes articles dans Circle. En toute hâte. Yours Mondrian. Vous me dites que Mr M[artin] va m'envoyer la 2<sup>e</sup> partie, mais je voudrai voir aussi la 1<sup>e</sup>, parce que là aussi il y a quelque chose de changé.'

Dit is het laatste correspondentiefragment over *Plastic Art and Pure Plastic Art*. Of Mondriaan zijn originele Franse tekst nog terug heeft gekregen, is niet bekend; het is in ieder geval niet aanwezig in zijn nalatenschap<sup>31</sup>.

Aan Sal Slijper schrijft Mondriaan nog een briefkaart (30 juli 1937): 'Beste Sal, hierbij een prospectus van 't Engelsche boek waarin mijn artikel en verscheidene afbeeldingen. 't Is wel duur maar een prachtboek.'

### Afbeeldingen

Mondriaans tekst in *Circle* wordt begeleid door vijf afbeeldingen van zijn schilderijen:

<sup>31</sup> Holtzman Deposit. Beinecke Library, New Haven (USA).

- [Afb.] '2. Mondrian 1935-36'<sup>32</sup>
- [Afb.] '3. Mondrian 1934'<sup>33</sup>
- [Afb.] '4. Mondrian 1934'<sup>34</sup>
- [Afb.] '5. Mondrian 1936'<sup>35</sup>
- [Afb.] '40. Mondrian 1911'<sup>36</sup>

### Reacties van tijdgenoten

De enige gepubliceerde reactie op *Plastic Art and Pure Plastic Art* is van de Amerikaanse kunstenaar en schrijver George L.K. Morris in de *Partisan Review*<sup>37</sup>. Het betreft een zeer korte mededeling: 'The long discourse by Piet Mondrian on 'Plastic and Pure Plastic Art' is the most lucid key to a painter's intentions that this reviewer has encountered; [...]'

In *Circle* waarin ook het artikel van Mondriaan *Plastic Art and Pure Plastic Art* is opgenomen, staat in een artikel van de Britse kunstcriticus Herbert Read *The Faculty of Abstraction* ook iets over Mondriaan. Read zegt over Mondriaan: ' 'Space', for example, is a typical concept. As a concept it is very evident in the work of a surrealist painter like Dali; Dali contradicts the rational concept of space in a fantastic manner, giving to his picture what we might call 'a dream perspective'. This very contradiction of space makes us vividly aware of its reality. But an abstract artist like Mondrian attacks the same concept frontally. He presents us with a bare arrangement of lines and two or three colours which create and affirm the concept 'space' in the most direct and unequivocal manner. The purer and more fundamental the elements which are used, the acuter and purer is our *emotional* awareness of "space". The very fact that naturalistic motives are excluded, and that a naturalistic quality like shading is not imitated, makes our physical awareness of the concept more direct, more exact.'<sup>38</sup>

Een verwijzing naar een reactie van László Moholy-Nagy is te vinden in het antwoord van Mondriaan (7 augustus 1938)<sup>39</sup>: 'I am very glad you do like my statement that I published in 'Circle.' However, I think it will be good to explain to you my ideas more clearly.'<sup>40</sup>

### Steutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Plastic Art and Pure Plastic Art* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Steutelwoordenregister'<sup>41</sup>. De in dit register verduidelijkte steutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Steutelwoorden: *abstraction, denaturalization, destruction and construction, determined relations, dynamic equilibrium, dynamic rhythm, figurative and non-figurative art, fundamental law of equivalence, instinct and intuition, intensification and extension, inter-relationships, neutral forms, neutral plastic means, pure plastic art, pure relationships, pure representation of beauty, purified constructive elements, rectangular relationship, relation of position, relation of dimension, subjective and objective, unity, universal beauty, universal expression, universal and individual.*

### Overige opmerkingen

In de brief van 7 augustus 1938 aan de Hongaars-Duits-Amerikaanse kunstenaar László Moholy-Nagy antwoordt Mondriaan dat hij - wat hem betreft - een fragment uit *Plastic Art and Pure Plastic Art* mag citeren in zijn boek *The New Vision*: 'Dear Moholy, Many thanks for your letter. Certainly, you can bring my quotation that I sent you into your book; only, I promised Mr. Faber of 'Circle' the copyright for two years. But this fragment does not matter, I think. Always you can ask him.'

Moholy-Nagy heeft het volgende stukje uit *Plastic Art and Pure Plastic Art* in *The New Vision*<sup>42</sup>: 'This ... brings us, in a future perhaps remote, towards the end of art as a thing separate from our surrounding

<sup>32</sup> CRII: 385-386, B266 (Composition - Blanc et Rouge B, 1936).

<sup>33</sup> CRII: 376, B253 (Composition A, with Double Line and Yellow, 1935).

<sup>34</sup> CRII: 372, B245 (Composition No. II, 1934).

<sup>35</sup> CRII: 388, B269 (Composition en Blanc, Noir et Rouge, 1936).

<sup>36</sup> CRII: 216, B27 (Tableau No. 4, 1913).

<sup>37</sup> 'Review Circle', in: *Partisan Review* 4, no. 7 (december, 1937): 69-70.

<sup>38</sup> Herbert Read. 'The Faculty of Abstraction'. In: *Circle: International Survey of Constructive Art*, 1937: 61-66.

<sup>39</sup> De volledige tekst van de brief, Digital Appendix: Supplements 068 – Letter to Moholy-Nagy - August 7, 1938.

<sup>40</sup> Vindplaats van de brief aan Moholy-Nagy in: R. Konstelanetz. *Moholy-Nagy*. New York, 1974: 176-177.

<sup>41</sup> Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

<sup>42</sup> L. Moholy-Nagy. *The New Vision*, 1947<sup>4</sup>: 32. (Of het fragment van Mondriaan al in 1938 in de eerste druk van *The New Vision* is opgenomen of pas in de tweede druk (1939), is niet achterhaald. Herduken in 1939 (revised and enlarged edition), 1946 en 1947.)

environment, which is the actual plastic reality. But this end is at the same time a new beginning. Art will not only continue, but will realize itself more and more. By the unification of architecture, sculpture and painting in their highest development, a new plastic reality will be created. Painting and sculpture will not manifest themselves as separate objects, nor as 'mural art' which destroys architecture itself, nor as 'applied art', but, being purely constructive, will aid the creation of a surrounding environment not merely utilitarian or rational, but also pure and complete in its beauty'.

Volgens het dagboek van de Amerikaanse Charmion von Wiegand<sup>43</sup> (7 juli 1941) wil Mondriaan *Plastic Art and Pure Plastic Art* gebruiken voor een boek met een aantal van zijn teksten: 'He explained to me about the book – that he would give all his time to it as soon as he was through with his work for the exhibition in October and that he would get it out privately if there was no other way. He told me he got out Neo Plasticisme for 900 francs and that he made his expenses. He outlined what should go in it – the first autobiographical piece, the dialogue, the Circle article, the Nature of Oppositions, the new article on Oppression and Freedom in Art, and some of neo-plasticisme.'

#### Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De eerste opmerking over een artikel in een Engels tijdschrift maakt Mondriaan in een brief aan Nicholson van 23 december 1935. Uit de brief van 30 november 1936 aan dezelfde Nicholson blijkt dat Mondriaan de Franse tekst van *Plastic Art and Pure Plastic Art* begin november 1936 heeft voltooid. Door allerelei oorzaken (o.a. verhuizen, inrichten) heeft hij met tussenpozen bijna een jaar aan de tekst gewerkt, voornamelijk in 1936. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1936 acht schilderijen vervaardigd: B262-269<sup>44</sup>. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *Plastic Art and Pure Plastic Art* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

---

<sup>43</sup> Charmion von Wiegand (1898-1983), Amerikaans kunstkritica en kunstenares. Vindplaats dagboek: The Getty Research Institute. Call Number 990024. Piet Mondrian letters received (photocopied), 1940-1941. (With the courtesy of the Estate of Charmion von Wiegand and their representative, Michael Rosenfeld Gallery, LLC, New York, NY.)

<sup>44</sup> CRII: 375-382.